

Reáliák és fordításuk Garaczi László műveiben*

Forgács Erzsébet

1. Az írás témája és célja, az elemzés módszere

A fordításelemzőt nyilvánvalóan azok a szövegek érdeklik a legjobban, amelyeknek a fordítása sok nehézséget okoz: ilyenek a reáliákat tartalmazó szövegek, a mai magyar irodalomban például Garaczi Lászlónak az alábbiakban elemzendő két műve (vö. források). Garaczi az 50-es évek végét, ill. a 60-as, 70-es éveket, a gulyáskommunizmus ideológiájával átszőtt valóságot idézi hol humorosan, hol ironikusan, egy sajátosan magyar valóságot, egy olyan életérzést, amelyet csak az ért, aki átélte, azaz a most már felnőtt, de akkor még gyerek nemzedék (vö. Bónus 2002: 111). Garaczi gyermekként élte át „a mozgalmat”, ezért világlátása is hol a gyermeké, hol a felnőtté,¹ mindenesetre csak az ő korosztálya számára igazán érthető. Ezért az ideális fordítóknak Garaczival együtt kellett gyerekeknek lenniük. S tegyük hozzá: az ideális magyar nyelvű olvasó is egyidős Garaczival – ha idősebb nála, akkor kevésbé érti őt, ha fiatalabb, akkor pedig egyáltalán nem érti, mint ahogy már az én gyermekeim és tanítványaim sem. A kérdés tehát: ha még a magyar anyanyelvű olvasó sem „szükségszerűen” érti a Garaczi-szövegeket, akkor hogyan értheti egy német anyanyelvű olvasó? Mit tud a fordítás megőrizni, átmenteni? Mekkora a veszteségek?

A négy részből álló tanulmányban ezeket a kérdéseket próbálom megválaszolni. Először tisztázom a reáliák fogalmát. A második részben az elemzett két mű reáliáit foglalom össze tematikus csoportok szerint. Az osztályozáshoz több meglévő klasszifikációt vettem alapul, de ezeket a nyelvi anyagnak megfelelően megváltoztattam. Ennek a korántsem minden adatot és a reáliák minden fajtáját felölelő összefoglalásnak az a célja, hogy legalább megközelítőleg érzékeltesse azt, mennyire terhelt reáliákkal a szöveg. Az áttekintés kontrasztív módon a német megfelelőket is tartalmazza. Úgy gondolom, a reáliák gyakori előfordulása, azaz a kvantitatív jellemző a szövegben lényegi, kvalitatív jegyet hordoz. (A kontrasztív felsorolást illetően persze meg kell jegyezni, hogy az ilyen jellegű szembeállítás önmagában semmiképpen nem lehet fordításkritika alapja, hiszen a reáliák fordítása mindenkor az adott szövegösszefüggésben betöltött szerep függvénye.) A harmadik részben a reáliák fordításakor elméletileg rendelkezésre álló stratégiákat sorolom fel a szakirodalom tükrében. Végül pedig a Garaczi-művek fordítói által alkalmazott leggyakoribb és legkreatívabb fordítási eljárásokat mutatom be.

---

* Ez a tanulmány témájában a *Fordítástudományban* 2002-ben megjelent írásomhoz kapcsolódik – vö. Forgács 2002.

2. A reália fogalmához

A fordításelméleti szakirodalom számtalan reáliadefiníciót tartalmaz, amelyek – leegyszerűsítve – két nagy csoportba oszthatók, mégpedig egy tradicionális, szűkebb felfogást tükröző csoportba és egy tágabb, a reália fogalmát kiszélesítő csoportba.

A szűkebb reáliafelfogást képviseli például Barchudarow (1979: 101), aki szerint reália alatt a következő értendő: „Wörter für Gegenstände, Begriffe und Situationen, die in der praktischen Erfahrung der Träger einer anderen Sprache einfach nicht vorhanden sind”. Ide sorolja pl. az egy nyelvközösségen belül tipikus ételeket (pl. ném. *Eisbein*, *Weißbier*, *Kaßler*; or. *щу*, *борщ*, *квас*; ang. *muffin*, *haggis*, *toffee*, *butter-scotch*); népviseleteket (pl. ném. *Lodenmantel*, *Dirndl*; or. *сарафан*, *кокошник*, *лапти*); táncokat (pl. ném. *Schuhplattler*, *Rheinländer*; or. ; *тренак*, *гонак*; ang. *pop-goes-the-weasel*); népköltészeti (vers)formákat (pl. ném. *Knittelvers*; or. *частушки*; ang. *limericks*); politikai és társadalmi intézmények/szervezetek neveit (pl. ném. *Jugendweihe*; or. *красный угол*, *дружинник*, *трудова вахта*; ang. *primaries*, *caucus*, *lobbyist*); a kereskedelemmel és a kulturális élettel kapcsolatos szavakat (pl. ném. *Reformhaus*, *Rummelplatz*; or. *чайная*, *изба-читальня*; ang.-amer. *drugstore*, *grill-room*, *drive-in*).

Lendvai Endre (1986: 1) a Barchudarowéhoz hasonló definíciót ad, amely szerint a nyelvi reáliák „a kultúra sajátos (az egybevetett kultúrából hiányzó vagy ritka) jeltárgyait megnevező lexémák”.

Klaudy Kinga (1997: 121) olyan „kultúrszavakat” ért reáliák alatt, amelyek „a forrásnyelvi kultúrára speciálisan jellemző jeltárgyak (ételek, italok, ruhák stb.)” elnevezésére szolgálnak. Pontosabban: Klaudy (1999: 163) a reáliák kapcsán két jelentésről beszél, amelyek közül az egyik a valóságra, a másik a nyelvre vonatkozik. A reáliák jelentése a valóságban: „a forrásnyelvi kultúrára sajátosan jellemző jeltárgyak (ételek, italok, viseletek, stb.), amelyeknek a célnyelvben nincs megfelelőjük”. A nyelvben pedig a reáliák „a fenti jeltárgyak elnevezései”. Tanulmányomban a reália fogalma ez utóbbi jelentésben szerepel.

Klaudy a reáliának ezt a szűkebb értelmezését kitágítja, s az ünnepeket, történelmi eseményeket, neveket és megszólításokat is ide sorolja (vö. 1997: 122). Klaudy (i.m. 122kk.) Vlahov és Florin (1980) tágabb reáliafelfogását veszi át, akik három nagy csoportba sorolva (földrajzi, néprajzi és társadalmi-politikai reáliák) összesen 37 reáliafajtát különböztetnek meg.

Norbert Lossau a Petőfi-versekben található reáliák fordításának vizsgálatkor – Vlahovhoz és Florinhoz hasonlóan – fogalmi mezőkkel dolgozik, melyek a következők: földrajzi tájak, emberek (pl. foglalkozások, társadalmi rétegek), öltözködés, épületek, étkezés, tárgyi kultúra, pénz, hangszerek, természeti jelenségek, állatvilág és növényvilág (vö. Lossau 1993: 112k.).

Tanulmányomban egy az előzőeknél tágabb reáliafelfogással dolgozom, s ide sorolom nemcsak az objektív valóság, a külvilág kultúrafüggő elemeinek megnevezéseit, hanem a nyelvspecifikus elemeket is, amelyek lehetnek egyrészt a legtágabb értelemben vett állandósult szókapcsolatok (pl. irodalmi művek, zeneművek, gyermekdalok stb. szövegei, címei, szereplőinek nevei; szólások, közmondások, szállóigék, közhelyek), másrészt pl. politikai jelszavak, a verbális

agresszió kifejeződései (pl. káromkodás, szitok) is, sőt a nyelvi kreativitásnak azon megnyilvánulásai is, amelyek a jelek egymáshoz való kapcsolatán, azaz az intralingvális jelentésen alapulnak. Reáliának tekintek tehát minden olyan nyelvi jelet vagy jelkapcsolatot, amely egy adott korban a jelhasználók egy (kisebb vagy nagyobb) csoportjának életével, azaz mindennapi magán- és/vagy közéletével, társadalmi-politikai berendezkedésével, művészetével, kultúrájával, gondolkodásával, szokásaival, erkölcsi értékrendszerével, röviden: életével, nyelvének rendszerével oly mértékben összefügg, hogy az adott csoport számára **többlertartalma**, azaz konnotatív jelentése, emocionális töltete folytán releváns, s az adott csoport tagjaiban messzemenően azonos, vagy legalábbis hasonló asszociációk sorát elindítani képes.²

A reáliákat kultúrafüggő nyelvi elemekként lehet definiálni, ahol persze felvetődik a kultúra értelmezésének kérdése. Ha fordításelméleti szempontból egy tágran értelmezett reáliafelfogással akarunk dolgozni, akkor ennek megfelelően a kultúra fogalmát is szélesen kell értelmeznünk, mint ahogy ezt – Goodenough (1964: 36) definíciójára hivatkozva – Valló (2000: 42) is teszi: „a kultúra nemcsak a művészeti élet vagy a magatartásminták stb. kultúráját jelenti, hanem a mélyen meghúzódó kognitív és mentális (gondolkodás, értékrend, hiedelmek stb.) minták együttesét, amelyek az előbbiek mögött rejtve azokat irányítják, illetve bennük kifejezésre jutnak”.

3. A Garaczi-művek reáliáinak egy lehetséges osztályozása

Noha minden reáliát és fordítását az adott szövegösszefüggésben, a mikrokörnyezetben kell vizsgálni, rendkívül fontos a reáliák kvantitatív felmérése is. Ez természetesen nem pontos statisztikát jelent, de a fordítónak tisztában kell lennie azzal, hogy a szöveg makroszintjén a reáliák mennyire részei az író stílusának, s a szövegegész szintjén mennyire járulnak hozzá egy kor, egy kultúra megjelenítéséhez, hiszen a fordítói stratégia csak így alakítható ki, amelyet aztán az egyes műveletek juttatnak érvényre.

A vizsgált Garaczi-művekben rendkívül sok és sokfajta reáliát találunk, amelyeket a következőképpen lehet csoportosítani:³

I. Földrajzi reáliák

1. Geográfiai képződmények

Badacsony (2/115) → *Badacsony-Gebirge* (225)

II. Néprajzi reáliák

1. A mindennapi élet reáliái

a) ételek

gömböc (1/28) → *ein rundes Etwas* (31)

katakönyöke (= *gömböc*) (1/28) → *Gefüllt mit Schwarten und Ohren* (31)

Balaton-kocka (1/92) → *Neapolitanerschnitten* (97)

szaloncukorka (1/92) → *Wickelbonbons* (98)

hurkapálca (90) → *Stäbchen* (95)
lucskos káposzta (2/36) → *Krauteintopf* (144)
sóspacsní (2/127) → *Salzgebäck* (237)

b) italok, italozás

unikum (1/9) → *Magenbitter* (11)
csárda (1/10) → *Csárda* (12)
Tokaji (1/23) → *Tokajer* (26)

c) öltözet

pongyola (1/18) → *Bademantel* (21)
fecske (1/44) → *Slip* (49)

d) bútor, berendezési tárgy, használati eszköz

kályhaezüst (1/5) → *Ofenrohr* (7)
zománclavór (1/10) → *emaillierte Waschschüssel* (12)
kihúzható rökamé (1/21) → *ausziehbare Sofa* (23)
lóca (34) → *Bank* (37)
kagylófotel (1/50) → *Halbschalenfauteuils* (55)
porcelánbetyár (1/46) → *Porzellanlipizzaner* (50)
háziáldás, „Szép feleség, jó ebéd, boldogsághoz mi kell még?” (2/125) →
*Gestickte Wandsprüche: »Tücht'ges Frauchen, feines Essen, macht die
Sorgen schnell vergessen!«* (235)

e) közlekedés

gyakorlatlan úrvezetők (1/14) → *ungeübte Sonntagsfahrer* (17)
konflis (34) → *Fiaker* (38)
csettegő (34) → *Mofa* (38)⁴
vicinális (35) → *Personenzug* (38)
csuklóbusz (1/50) → *Gelenkbus* (55)
villanyrendőr (2/28) → *Verkehrssampel* (135)

f) köszönés, megszólítás

kisapám (1/88) → *Freundchen* (94)

g) egyéb

gémeskút (1/34) → *Ziehbrunnen* (38)

2. A munkatevékenység reáliái

foglalkozásnevek

csósz (1/15) → *Parkwärter* (17)
munkaügyi (1/25) → *Arbeitstherapeut* (28)
bakter (1/35) → *Bahnwärter* (39)
sintér (1/35) → *Hundefänger* (39)

3. Művészet és kultúra

a) zene, film

- pávakör* (1/69) → *Fernsehquiz* (74)^v
a Serkenj fel-t énekeljük (1/86) → *singen wir ein Kodály-Lied* (92)
a Csudapest című revüfilmben (2/118) → *im Film Wunder-Pest* (227)

b) ünnepek

- ballagópár* (← *ballagás*) (2/77) → *Partnerin beim Festzug* (186)
ballagnak (2/77) → *gehen* (186)
tarisznya (2/77) → *Ranzen* (186)

c) játékok, játékszerek

- humózní* (1/90) → *Versteckspiel* (96)
kakasviadal (1/90) → *Hahnenkampf* (96)
tolvajlépés (1/90) → *Räuber und Gendarm* (96)
mérleghinta (1/46) → *Kinderwippe* (51)
tengóztak (1/48) → *spielten Fußtennis* (53)
Tündér Lalás vödöröske (1/43) → *Rotkäppchen-Kübelchen* (47)
vetkőzős toll (2/56) → *Striptease-Kugelschreiber* (164)
csocsóbüdi (2/120) → *Eiergestank* (230)
körben áll egy kislányka (2/95) → *Ringelreihen* (204)

d) irodalom

- írók, költők neve
József Attila (2/112) → *der Dichter Attila József* (222)
művek
Gömböc (1/16) → *Hans im Glück* (18)

e) sport

- emtékások* (2/63) → *MTK-Spieler* (171)

f) az óvodai élettel és az iskolai oktatással kapcsolatos reáliák

- napos* (1/87) → *Gruppenordner* (93)
asztalfelelős (1/89) → *Tischordner* (94)
sorakozó (1/91) → *in Zweierreihen aufstellen* (97)
pisisek ('óvodások') (1/98) → *Hosenscheißer* (104)
bizi (1/98) → *Zeugnis* (104)
eszemká (2/28) → *EV* (135)
Szülői Munkaközösség (2/28) → *Elternverein* (135)
aszemu (2/28) → *AVELS* (135)
Apák Szertárfejlesztő Munkaközössége (2/28) → *Arbeitsgemeinschaft der Väter zur Erweiterung der Lehrmittelsammlung* (135)
hetes (2/18) → *Klassenordner* (125)
zászló (2/39) → *Beinheber* (146, 147)⁶
kornyika ('énekkóra') (2/80) → *Sing-Sang* (188)

mezőgazdasági munka (2/111) → *Ernteeinsatz* (221)
 riadólánc (2/112) → *Alarmkette* (222)
 puskázott (2/113) → *hat geschwindelt* (223)
 kajálda (2/122) → *Freßsaal* (232)
 piszkozatbeadás (2/127) → *Konzept-Abgabetermin* (237)
 igazgatói (2/132) → *Mahnung der Direktion* (243)

4. Etnikai reáliák

- a) népnevek – csúfnevek, gúnynevek
büdös ruszki (1/88) → *Scheiß-Russki* (94)
- b) kisebbségek elnevezései
helyi dakota erők (1/27) → *ortsansässige Roma-Kräfte* (30)
a szákos cigánytól (2/26) → *lumpensammelnde Zigeuner* (133)

5. Pénz

kétszáz forint (1/29) → *zweihundert Forint* (32)
nem volt egy petáknod sem (1/82) → *denn [...] warst du schon völlig blank* (88)
bélás (2/8) → *zwei Forint* (114)
bélások (2/38) → *Zweiforintstücke* (145)
50 fillér (2/16) → *50 Heller* (123)

III. Társadalmi-politikai reáliák

1. Közigazgatás, államberendezkedés, hírközlés
rendszerváltás (1/19) → *Wende* (21)
SZER (2/127) → *Freies Europa* (238)
2. Hatalmi szervek
honvédség (1/19) → *Armee* (22)
3. Politikai élet
- a) politikai tevékenység és szereplői – mozgalmi élet
(a terror) középkkáder (kiszolgálói) (1/14) → *(die Lakaien des) mittleren Parteiapparates* (16)
polgári alkalmazott a hámben (1/49) → *Zivilangestellte im Verteidigungsministerium* (53)
szigorúan lekáderezik (1/49) → *wird ihre Vergangenheit penibel durchleuchtet* (53)
örsgyűlés (2/111) → *Gruppenversammlung* (221)
örsi (2/112) → *Gruppentreffen* (221)
régi úttörő, őspajtás (2/111) → *frühere Kameraden, Altpioniere* (221)
népellenesség (2/31) → *Völkfeind* (139)
népbarát (2/31) → *Völkfreund* (139)
Munkás őrs (2/112) → *Pioniergruppe Arbeiter* (222)
Paraszt őrs (2/112) → *Pioniergruppe »Bauer«* (222)

- b) társadalmi szervezetek és szereplők
munkásőr bácsik (1/92) → *Arbeitergardisten-Onkels* (98)
A szakí a szakszervezeti klub (2/20) → *Das GeWe-Haus ist der Gewerkschaftsclub* (126)
- c) rangok, titulusok, megszólítások
csapatvezető néni (2/111) → *Brigadeführerin* (221)
őrsvezető (2/28) → *Leiterin der Pioniergruppe* (135)
őrsvezető (2/111) → *Gruppenleiter* (221)
nótafa (2/113) → *Liedersänger* (222)
zászlótartó (2/113) → *Fahnenträger* (222)
közlegény (2/113) → *Fußsoldat* (222)
mókamester (2/113) → *Gruppenwitzbold* (223)
- d) osztályok, rétegek
pusztai beryár (1/10) → *Buschräuber* (12)⁷
tanyasi szegények (1/10) → *die armen Einödbauern* (13)
- e) politikai szimbólumok
a kisdobosnyakkendő (2/63) → *das Halstuch des kleinen Pioniers* (171)
a vörös nyakkendő (2/77) → *das rote Halstuch* (186)
- f) a mozgalmi élet rekvizitumai (tipikus tárgyak, öltözet)
őrsi napló (2/111) → *Eintragungsheft der Pioniergruppe* (221)
„kisdobosban” (kell jönni) (2/28) → *in der Uniform der kleinen Pioniere (erscheinen zu müssen)* (136)
- g) a politikai élet rekvizitumai
káderlap (1/14) → *Personalakte* (16)
- h) a mozgalom szervezetei
KISZ (2/75) → *Kommunistischer Jugendverband* (184)
- i) a mozgalmi élet színtere
úttörőszoba (2/111) → *Klublokal* (221)
- j) mozgalmi dalok (műfajok, címek, idézetek), lózungok
csapatinduló (2/80) → *Pioniermarsch* (188)
csaszтусka (2/117) → *die possierlichen Melodien* (226)
„A dolgozó népért, a hazáért előre!”, *a dörgő válasz: „Rendületlenül!”*
→ *»Für das Arbeitende Volk, das Vaterland: Vorwärts!« und die dröhnende Antwort: »Unerschütterlich!«* (228)

4. Katonai reáliák

- a) katonai rangok, beosztások
kopasz (2/84) → *Rekrut* (193)

gumik (2/84) → *Abrüster* (193)
vápos (2/83) → *Militärpolizist* (192)

b) tevékenységek

fókáztam (2/83) → *ich habe ... den Kasernenboden geschrubbt* (191)
futi (2/84) → *Strafbataillon* (193)

5. Társadalmi-történelmi események

ez egy örvenhatos emlékszáma (1/59) → *Ich halte eine Gedenknummer der 56er Revolution in Händen.* (64)
a dicsőséges tavaszi hadjáratból (2/117) → *während des siegreichen 1919er Feldzuges* (227)
nyilasterror (2/31) → *Pfeilkreuzler-Terror* (139)

6. Szolgáltatások – egészségügy, kereskedelem

SZTK-váró (2/16) → *Kassenambulanz* (122)
Közért (2/98) → *Staatlicher Verversorgungsladen* (208)

IV. Nyelvi reáliák

4. Lexikai átváltási műveletek a reáliák fordításának szolgálatában

A lexikai átváltási műveletekről szólva Klaudy megjegyzi, hogy ezek lényege nem a **jelentés** célnyelvi visszaadása, hanem az **értelem** célnyelvben történő újratemtése:

A lexikai átváltási műveleteknek éppen az a lényege, hogy a fordító, aki tudja, hogy a forrásnyelvi beszélők milyen szabályok alapján vonatkoztatják a forrásnyelvi jelet a valóságra, olyan célnyelvi megfelelőt keres, melyet az általa ismert célnyelvi szabályok alapján a célnyelvi beszélők remélhetőleg ugyanarra a valóságszeletre fognak vonatkoztatni. Lehet, hogy a megtalált célnyelvi megfelelő tárgyak vagy jelenségek szűkebb körére fog vonatkozni, mint a forrásnyelvi szó, de ha abban a közlési szituációban csak így lehet megteremteni az egyenértékűséget, akkor a fordítónak jelentésszűkítéshez, ellenkező esetben jelentésbővítéshez kell folyamodnia. (1997: 115k.)

A továbbiakban ezeknek az átváltási műveleteknek a vizsgálatát végzem el. Ezeket a fordításelméleti szakirodalom különbözőképpen csoportosítja. Klaudy (1997: 116kk.) például a következő átváltási műveleteket különbözteti meg: jelentések szűkítése (differenciálás és konkretizálás), jelentések bővítése (generalizálás), jelentések összevonása, jelentések felbontása, jelentések kihagyása és betoldása, jelentések áthelyezése, jelentések felcserélése, antonim fordítás, teljes átalakítás, kompenzálás.

Koller (1992: 232kk.) szerint a következő fordítási műveletek kínálkozhatnak a reáliák fordításakor a célnyelvben jelentkező lexikai hiány pótlására:

- a forrásnyelvi kifejezés átvétele a célnyelvbe (vö. Barchudarov 1979: 10: transliteráció és transzkripció)
  - a) idegen szóként (változatlan alakban) (Übernahme als Zitatwort/Fremdwort)
  - b) jövevénytávként (részben vagy teljesen hasonlítva a célnyelv fonetikai, morfológiai, grafémiai normáihoz) (Übernahme als Lehnwort)
- tükörfordítás (a kifejezés/szó tagjainak részenkénti szó szerinti fordítása) (Lehnübersetzung)
- hasonló, a forrásnyelvi kifejezés jelentéséhez legközelebb álló megfelelő kiválasztása (Wahl der am nächsten stehenden Entsprechung) (vö. Barchudarov i.m. 107: annähernde Übersetzung)
- explikáció/definíciós körülírás (Explikation/definitorische Umschreibung) (vö. Barchudarov uo.: beschreibende [erläuternde] Übersetzung)
- adaptáció (Adaptation) (vö. Barchudarov i.m. 109: Transformationsübersetzung)

Lossau (1993: 219k.) a Petöfi-verseknél alkalmazott reáliafordítási eljárások bemutatásakor – elsősorban Bödeker és Freese 1987: 160k. munkájára támaszkodva – a fordítási eljárásokat a következő fő csoportokba sorolja:

- a forrásnyelvi lexéma átvétele (más terminussal: transzkripció, Transference, Borrowing)
- a forrásnyelvi lexémának megfelelő célnyelvi lexémával történő fordítás (vö. még: Cultural Equivalent, Substitution, Analogie)
- hiperonimikus, ill. hiponimikus fordítás (a célnyelvi lexéma a forrásnyelvinek hiperonimája vagy kohiponimája)
- komponensanalitikus fordítás (komponentenanalytisches Übersetzen)
- tükörfordítás
- körülírásos fordítás
- kihagyás

A kérdés a következő: a felsorolt lexikai átváltási műveletek közül melyeket alkalmazzák a fordítók a Garaczi-művek németre való átültetésekor a leggyakrabban, s hogyan magyarázható döntésük?

5. A Garaczi-fordításokban alkalmazott fordítási műveletek

5.1. Kihagyás és betoldás

A kihagyás például az ekvivalens nélküli frazeologizmusoknál figyelhető meg. (A *borravalónak* van megfelelője a németben, de az nem szerepel frazeológiai komponensként.)

A gyerekek vadul integettek, nehogy *lemaradjak, mint a borravaló...* (2/66)

Die Kinder winken mir aufgeregt zu, sie haben Angst, *ich würde verlorengehen...* (174)⁸

Gyakoribb fordítási művelet a célnyelvi olvasó hiányos ismereteinek betoldás formájában való pótlása, például a tulajdonneveknél:

Tandorit (1/61) → den Schriftsteller Tandori
előkerül egy [...] Zenit (1/17) → es findet sich eine [...] Zenit-Fotokamera (20)
az Oktogonon (1/40) → auf dem Oktogon-Platz.

5.2. Explikáció/definíciós körülírás

Az explikáció a reáliának egy körülírással való definícióját jelenti, amellyel például játékok fordításánál találkozunk: *Gólya viszi a fiát fogásban vonszoljuk* (2/123) → *Wir setzen sie auf unsere gekreuzten Hände, schleppen sie mit uns* (233); valamint a szleng szavak fordításánál is: *lezakóztak [a Budapesti Sólymok]* (1/65) → *[die Budapester Falken] wurden wie Hühner gerupft* (70). (A szóláshasonlattel való fordítás eredményeként a focicsapat neve literalizálódik, a fordítás „jobb” lesz, mint az eredeti.)

A definíciós körülírás átváltási műveletét a katonai reáliáknál is megfigyelhetjük:

A csajom felszívódott, két hete nem fürödtem, viszont naponta *fókáztam*. (2/83)

Meine Alte hat sich verflüchtigt, ich habe seit zwei Wochen nicht gebadet, dafür täglich *den Kasernenboden geschrubbt*. (191)

Explikációs körülírással ültetik át a célnyelvbe a fordítók a *kutyanyelves takarékperselyt* is: *eine Blech-Sparbüchse mit roter Öffnung, das Geld muß auf eine ausgestreckte Hundezunge gelegt werden* (vö. 1/50, ill. 55).

5.3. Adaptáció

5.3.1. Szűkebb értelemben vett adaptáció

A szűkebb értelemben vett adaptáció a forrásnyelvi elemnek egy olyan célnyelvi elemmel való behelyettesítését jelenti, amely a célnyelvben, azaz a célnyelvi olvasó kulturális közegében ugyanolyan, pontosabban hasonló funkcióval bír. A klasszikus példa az iskolai osztályzatok fordítása:

Parádés *ötösök* a biziben. (1/98)
Lauter *Einser* im Zeugnis. (104)

[...] aki rosszat mond, annak beírom az *egyest*. (2/36)

[...] für eine falsche Antwort gibt es einen *Fünfer*. (143)

Az adaptáció akkor ajánlatos fordítási művelet, ha a célnyelvi szöveg egészében nem hasonul a célnyelvi környezethez, ha a forrásnyelvi szövegegész hitele nem sérül a célnyelvi megfelelővel való **kiváltással**.⁹ Használható például az adaptáció a mesékre való utalásoknál, ha a mesék tartalma egyáltalán nem fontos, csak az a lényeg, hogy ismert mesét ismert mesére váltsanak ki a fordítók:

Tündér Lalás vödrcskémbe merem a Balatont, mi lehet a meder alján.
(1/43)

Ich schöpfe den Plattensee mit meinem *Rotkäppchen-Kübelchen* leer, wie mag der Grund wohl aussehen? (47)

Használják a fordítók az adaptáció műveletét a frazeologizmusoknál is, amikor a magyar frazeologizmusnak a németben funkcionális frazeológiai jelentésékválense van:

Szinte kezdek megsértődni, de ez is jó, most már *nekik is vaj van a fülük mögött*, kérdés, hogy a szakizás bűne összemérhető-e a kontyos maca likvidálásával. (2/131)

Ich bin fast gekränkt, aber mir soll's recht sein, *die beiden sind wirklich mit allen Wassern gewaschen*, es stellt sich nur die Frage, ob das verwerfliche abendliche Ausbleiben eine annähernd so große Sünde ist wie die Liquidierung der Haarknoten-Tippse. (242)¹⁰

Sínen vagyok. (2/132)

Läuft alles wie geschmiert. (243)

Fuvolázni sem hallott róla. (2/70)

Er hat keinen blassen Schimmer. (178)

A következő szövegrészletben az adaptáció a nyelvi játék célnyelvi megvalósítását is lehetővé teszi. A frazeologizmus oly módon válik szövegkonstituáló elemmé, hogy egy zeugma révén literalizálódik, s így játékosan két jelentéssíkot hoz létre. A fordítóknak szerencséjük van, mert noha a magyar frazeologizmusnak csak részleges ekvivalense van a németben, az éppúgy literalizálható, a literalizált szókapcsolathoz konkrét bővítmény járulhat, s így a nyelvi játék a célszövegben is újjáteremthető:

Alighanem én voltam az egyetlen lukácsista, aki rendszeresen szipuzott. Primán összeegyeztettem Lukácsot a ragasztóval, az elméletet a gyakorlattal. *Álúttam a szitán (és a zacsekön)*: Lukács azért kritizálja az irracionalistákat, hogy beszélhessen róluk. (1/22)

Die Vermutung, daß ich der einzige Lukács-Anhänger war, der regelmäßig schnüffelte, liegt nahe. Lukács ließ sich mit dem Klebstoff erstklassig verbinden, die Theorie mit der Praxis. *Ich hatte den totalen*

Durchblick (durch den Plastiksack): Lukács kritisiert die Irrationalisten, bloß um über sie reden zu können. (24k.)

A *Mosó* olyan játékos márkanév, amely jelkombináció, s a „6” számnév és a *-hat* képző homonímiáján alapul. A *Mosó* a szocializmus idején egy általánosan ismert, reklámozott mosószer volt. Ezért a **kiváltás/felcserélés**, azaz az adaptálás műveletét alkalmazzák a fordítók: a *Vim* ugyanazt a kommunikatív funkciót látja el, s az lényegtelen, hogy a *Vim* nem mosó-, hanem súrolószer (vö. 1/51 és 55).

5.3.2. Tágabb értelemben vett adaptáció

Az adaptáció tágabb értelemben nem behelyettesítést, hanem újraírást jelent. Ezt a pragmatikai ekvivalencia szolgálatában álló **adaptációs újraírást** látjuk például a csasztuskák fordításánál. A cél a következő szövegrészletben az április 4.-i ünnepségek hangulatának érzékeltetése:

„Van egy ország, óriási, / Hol csillogva száll a hó, / A világnak egyhatoda, / Ez a Szovjetunió. / Ott született, ott nőtt nagygyá, / Nem felejtjük el soha, / Barátunk és szabadítónk, / A hős szovjet katona.” (1/92)

»Da ist ein Land der großen Weiten, / von glitzern dem Schnee bedeckt, / es nimmt ein der Welt ein Sechstel/ – die Sowjetunion ist’s/ dort sind geboren und aufgewachsen/ unsre Freunde und Befreier/ denen wir täglich Danke! sagen/ den mutigen Sowjet-Soldaten.« (98)

6. Stílusrétegek, rétegnyelvek, csoportnyelvek fordítása

Garaczi a nyelv számos rétegével, a legkülönbözőbb stílusrétegekkel és csoportnyelvekkel dolgozik, melyeket a fordítóknak is ismerniük kell mindkét nyelvben. A továbbiakban néhány példát emelek ki a szlengből, a kábítószerekek nyelvéből, a katonai nyelvből, az ún. dajkanyelvből és a gyermeknyelvből, valamint az ifjúsági nyelvből.

6.1. Szleng

A nyelvi rendszer reáliái címszó alatt tárgyalhatjuk azokat a szavakat, amelyeknek azért okozhat nehézséget a fordítása, mert nem az irodalmi vagy köznyelvi stílusréteghez, hanem a szlenghez tartoznak. (Nem ejtek szót a szitkozódásokról, a káromkodásokról, a verbális agresszió megnyilvánulásairól, mert olyan szép számmal találni belőlük az elemzett művekben, hogy külön tanulmányt lehetne róluk írni.)

A szleng szavak és kifejezések fordításával a Garaczi-művekben messze-

menően meg lehetünk elégedve, a fordítók jól ismerik mindkét nyelvnek ezt a rétegét is:

séró (1/26) → gestylte Frisuren (29)
 suska (1/27) → Kohle (29)
 milliomos maca (1/27) → dollarschwere Braut (30)
 csajszi (1/37) → Tussi (41)
 megstíröl (1/37) → gaffen (41)
 beindult palik (1/41) → aufgegeilte Typen (45)
 kaszálni (1/41) → Kohle machen (45)
 bekattanás (1/82) → Durchknaller (88)
 csajozni (1/83) → das Aufreißen der Weiber (89)
 rástartol a nyanyákra (1/99) → sich [...] an die Puppen heranmacht (106)
 sáros vagyok két kilóval (1/99) → ich bin zwei Lappen schuldig (106)
 ezt a szemét puncibetyárt (1/101) → diesen abgefuckten Hurenbock (107)
 Pofa be, ide a dohányt. (2/8) → Schnauze, her mit dem Zaster. (114)
 a sitten köcsög lesz (2/65) → [er wird] im Knast durchgebumst (173)
 lé (2/108) → Zaster (218)

Nem a fordítók bűne, hogy a következő esetekben nem sikerült átmenteni a szleng, ill. a beszélt nyelvi szavak/kifejezések stiláris jellemzőit a célnyelvbe:

vihogó fruskák (1/41) → kichernde Mädchen (45)
 tuti (1/41) → hundertprozentig (45)
 Más lányok pitiznének. (1/44) → Andere Mädchen würden mich auf Knien bitten. (49)
 aztán kunyizunk (1/52) → dann wird gebettelt (57)
 spurizik (1/64) → flüchtet (69)
 góré (1/71) → Präsident (76)
 lenyúlták (1/32) → haben sich ... wieder geholt (36)
 Pista bá (1/34) → Onkel István (37)
 kettő darab intakt virgo (1/37) → zwei unbefleckte Jungfrauen (41)
 szívózol (2/42) → wenn du mir blöd kommst (149)

6.2. A kábítószeresek szlengje

A fordítóknak a drogszlengben is otthon kellett lenniük. Nem kívánok itt kitérni arra, mennyire nehéz elhatárolni a kábítószeres szlenget a tágabb értelemben vett szlengtől, ill. a nyelv más vertikális tagolódású csoportjaitól, hiszen a drogszleng sem egy hermetikusan zárt nyelvhasználat külön lexikával. Ehelyett inkább néhány szemléletes példát adok meg:

gél (1/83) → Stoff (89)
 pöszméte (1/83) → Gras (89)
 egyet elpöffentenek (1/84) → sie paffen einen Joint (89)

betéptek, mint az atom (1/100) → haben sie einen Trip geschmissen (106)
 a lecsótól bekattan a bula (1/100) → die Schnepfe bei LSD durchknallt (106)
 hogy őt beroncsiztatják (1/100) → um ihn vollends austrasten zu lassen (107)

6.3. Katonai szleng

A következő szövegrészlet a katonai szlenghez tartozó szavakat használ. A fordításhoz azt kell tudni, hogy a korábban 18 hónapot teljesítő sorkatonákat szolgálatuk első harmadában *kopasz*nak, a második harmadban *guminak*, a harmadikban pedig *öregnek* nevezték. A fordítás tehát a *gumik* esetében nem pontos, azok ugyanis még nem a leszerelés előtti katonák:

Szakaszparancsnokom dörzsöli markát, nem megmondta, hogy ez a szemüveges *kopasz* egy született szabotőr? Iszákosság miatt lefokozták őrmesterré, azóta nagyon harap, a „*gumikat*” is szívatja. Kiprovokál még egy balhét, irány a *futi*. (2/84)

Mein Abteilungskommandant reibt sich die Hände, hat er es nicht vorausgesagt, daß dieser *Rekrut* mit der Brille im Besicht ein geborener Saboteur ist? Wegen Trunksucht war er einst zum Unteroffizier degradiert worden, seither ist er äußerst bissig und geht selbst auf die *Abrüster* los. Es gelingt ihm sicher, mir noch ein Delikt unterzujubeln, und dann ab in Richtung *Strafbataillon*. (193)

6.4. Dajkanyelv, gyermeknyelv, ifjúsági nyelv

A gyermekvilág is nyelvileg hitelesen jelenik meg a művekben: számtalan dajkanyelvi és gyermeknyelvi szót/kifejezést találunk a forrásszövegben, s ennek megfelelően a fordításban is:

katonadolog (1/43) → *Männersache* (48)
 csicsika (1/63) → *Heihei* (68)
 a „lopó” (93) → *der Schwarze Mann* (99)
 cicakaki (1/88) → *Nasenmann* (94)
 puki (1/44) → *Pups* (48)
 úszónaci (1/44) → *Badehose* (49)
 szuri (1/56) → *Ampullchen* (61)

Mint az utolsó négy példából látszik, a magyar gyermeknyelvben gyakoriak az *-i* kicsinyítőképzővel képzett szavak, melyek a beszédnek kedveskedő hangzást biztosítanak. A németben ezt nem lehet visszaadni. A *sihuhu* (1/44) fordítása mint *Lokomotive* (48) ugyancsak eltér stílushatásában. Az olyan – a standard normáinak nem megfelelő, azaz hibás – gyermeknyelvi szavakat, mint pl. *enyimé* nem lehet németre lefordítani, vö.:

Hajdú Ági csak az enyimé. (2/96) → Ági Hajdú gehört ausschließlich mir. (205)

Az ifjúsági nyelvhasználatra jellemző szavak és kifejezések szintén szép számmal fordulnak elő a művekben. Ezeket megintcsak nehéz elhatárolni a beszélt köznyelvtől, ill. sokszor a szlengtől:

A faterom, a fatyóm (2/20) → Mein Alter, mein Erzeuger (126)

Világos? Vili? Vilinger? (2/20) → Klar? Klaro? Klarissimo? (127)

Takács Frici elcsumázza Csesznegit (2/62) → Fritz Takács stellt der Csesznegi ein Bein (170)

7. Befejezés – a fordítói kompetencia összetevői

Az eddigi példák azt szemléltették, hogy a fordítói kompetencia legalapvetőbb feltétele a forrásnyelv és a kiinduló nyelv minél teljesebb, komplexebb ismerete, ami az irodalmi nyelv mellett a rétegnyelveket, a nyelv vertikális és horizontális tagozódása szerinti változatokat is jelenti. A két nyelvet tudni kell összekötni, azokban oly módon kell otthonosan mozogni, hogy a váltás minél zökkenőmentesebben mehessen végbe. Ezenkívül az elméleti tudás, a fordítási műveletek ismerete megnöveli a fordítónak azt az eszköztárát, amelyet – főként nehézségek esetén – tudatosan is bevethet úgy, hogy döntését meg is tudja indokolni és védeni. A példák tanúsága szerint a jó fordítót az „egyszerű nyelvhasználó”-tól a kreativitás is megkülönbözteti, hiszen például a reáliák esetében a célnyelvi szöveg sokszor nem fordítás, hanem újraterejtés eredménye.

A fordítói kompetenciának végezetül még egy igen fontos komponense van. Ezt, illetve az előzőeket is szemlélteti az utolsó rövid idézet, amelyet egy olyan szövegrészből emeltem ki, amely a rádióban elhangzottak fragmentjeiből állt össze:

Dögei Imre, földművelésügyi miniszter. Kádár, apró, dögei. (1/51)

Der Landwirtschaftsminister Imre Biest. Antal Klein, der Erste Stellvertreter des Präsidenten des Ministerrates. Kádárs, Kleine, Biester. (55)

Rendkívül érdekes a három magyar vezető politikus nevének visszaadása: *Apró* és *Dögei* nevét lefordítják a fordítók, amit a legegyszerűbben azzal lehetne magyarázni, hogy motivált (ill. motiválható) szavakról van szó, s ezt a motiváltságot akarták érzékeltetni a fordítók a szó szerinti átültetéssel. Felvetődhetne azonban a kérdés, hogy akkor a – szintén motivált – *Kádár* miért maradt meg eredeti formájában, s került – látszólag – többes számba. A magyarázat teljesen más: a három tulajdonnév az ötvenes években, pontosabban az 56-os forradalom leverését követő időkben oly sokszor hangzott el egymás után, hogy szinte állandósult szókapcsolattá, egyfajta frazeologizmussá vált: *Kádár, Apró, Dögei*. Az állandósulttá vált felsorolás demotiválódott, ill. újabb játékos, elferdített motivációt nyert, remotiválódott: *Kádár apró dögei*. Ezt a „mondókát”

ismerik a fordítók is, s ültetik át németre: *Kádárs, Kleine, Biester*. A *Kádár* tehát nem többes számú, hanem egyes számú genitivusi alak, a *Kleine* – noha nagybetűvel van írva – nem többes számú főnévként, hanem melléknévként, a *Biester* jelzőjeként értendő. A szójáték fordítása bravúros, noha meg kell mondanunk, hogy igazán a kétnyelvű, s a magyar háttértudással (is) rendelkező olvasó számára bravúros.¹¹ Ráadásul a népetimológiai nyelvi játék fordítása mind az ártatlan gyermeki szemlélet tükrözésére, mind a felnőtt ironikus-szarkasztikus-kritikus szemléletének kifejezésére, azaz a Garaczi műveire jellemző perspektíva-váltás egyesítésére, vagy – mint ahogy erre már Bónus Tibor nyomán utaltam – „a tudatok kontaminációjá”-ra is alkalmas.

A felsorolt szövegrészek tehát azt is megmutatták, hogy a jó fordító rendkívül alapos háttértudással rendelkezik a forráskultúráról. Az ideális fordító tehát bilingvis és bikulturális, mint a jelen esetben Derék Pál és Seidler Andrea. Ez a feltétele annak, hogy a forrásnyelvi szöveg minél kevesebb veszteséggel mentődjön át a célnyelvbe, azaz hogy németül is Garaczit olvashassunk.

Jegyzetek

¹ Bónus Tibor (2002: 117) a „tudatok kontaminációjá”-ról beszél, a gyermeki és a felnőtt szemlélet ugyanis olykor keveredik, amely aztán a „kijelentésaktusok keveredése”-ben is kifejezésre jut.

² Vö. Valló (2000: 45), aki a **kulturális reália** fogalmába sorol „minden olyan nyelvi megnyilvánulást, amelyben kifejeződik egy adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, tárgyai, fogalmai, mentális, emotív sémái, amelyek az adott kulturális kontextusban speciális jelentéssel bírnak”.

³ Az idézetek után található számok a német fordítás esetében az oldalszámot jelölik; a magyar eredetnél a második szám szintén az oldalszámot mutatja, az előtte lévő 1-es a „Mintha élnél”, a 2-es a „Pompásan buszozunk” c. műre vonatkozik.

⁴ A *csettegő Mofával* való fordítása nem a legszerencsésebb megoldás. Garaczi maga is megmagyarázza a *csettegő* szó jelentését a forrásszövegben, hiszen azt még a magyar anyanyelvűek közül sem ismeri mindenki:

Ma kibelezett tévé a gémeskúton az ellensúly, benőtte a nád a kilencclukú hidat, *csettegőn* járnak a betyárok ivadéka. A *csettegő*: saját készítésű haszongépjármű. (A nép szava.) (1/34)

Heutzutage dient ein kaputter Fernsehapparat als Gegengewicht für den Ziehbrunnen, die Brücke unter dem Schilf verschwunden, die Nachkommen der Buschräuber benutzen *Mofas*. *Mofa*: ein selbstgebautes Nutzfahrzeug. (38)

A *Mofa* a *Motorfahrrad*ból keletkezett betűszó, jelentése: 'Kleinkraftrad mit einer Höchstgeschwindigkeit von 25 km/h' (vö. DUW 1989: 1030). A *csettegő* szintén lassú jármű, de közvetlenül motivált szó, s inkább a jellegzetes *csettegő* hangján, mint a lassúságán van a hangsúly. Fontos jellemzője még, hogy platója van, azaz szállításra használják. Így tehát mind a lassúsága, mind a funkciója, mind a jellegzetes hangja alapján leginkább a kistraktorhoz hasonlítható.

⁵ A szöveggörnyezet:

Konyhából képezték ki a műtöt a Bajcsy-Zsilinszky úton az *Ápisz* felett. A szag. Itt szippantják le a zsírt. Kitömik a dudákat. Valami barna foltok ültek a padlón. Ő fertőtleníti, egy finom kis nénike.

Tehetséges néni a *pávakörből*, sárga szőrű partvissal. (1/69)

Der OP in der Bajcsy-Zsilinszky Straße ist in einer ehemaligen Küche über dem *Papierladen* eingerichtet worden. Der Geruch. Hier wird das Fettgewebe abgesaugt, werden die Titten ausgestopft. Merkwürdige braune Flecken auf dem Fußboden. Sie ist für Desinfektion zuständig, diese feine alte Tante.

Eine weitere begabte Tante tritt im *Fernsehquiz* auf, sie hält einen Handfeger mit gelben Borsten in der Hand. (74)

Az *Ápiz* fordítása hiperonimikus átültetéssel helyes (mint ahogy a *dudák* stílus-réteghez való hovatartozásának megőrzése is), a *pávakör* azonban egy tipikusan magyar „találmány”, ’népdalkórus’, vagy ’népdalcsoport’, népies konnotációja van, a népi kultúrához kapcsolódó hagyományőrző jellege van, a *Fernsehquiz* ezzel ellentétben a modern kort idézi, ezért nem a legszerencsésebb megoldás. Találóból lett volna pl.: *Singkreis*. (A hiperonimikus fordításhoz, melynek lényege a forrásnyelvi lexémának egy célnyelvi hiperonimával való megfeleltetése, vö. Lossau 1993: 219k.)

⁶ Vö. 1/39: A zászló páros lábemelés bordásfalon függeszkedve, lapockák összemorzsolódnak, elszakad a karizom. → 147: Ein Beinheber an der Sprossenwand heißt bei uns Fahne, die Schulterblätter zerbröseln, die Armmuskeln reißen.

Az oroszok megnevezésére az NDK-ban inkább az *Iwan* volt használatos (vagy egyszerűen *Sowjets*).

Kérdés, hogy nem kellett volna-e a *fillért* is változatlanul meghagyni a fordításban, hiszen a *forintot* is mindvégig megőrizték. Véleményem szerint a pénznem az egyik legalapvetőbb reália, ezért a változatlan átvétel ajánlott a forráskultúra megőrzése céljából. A fordítás szempontjából teljes egészében irreleváns, hogy ma már nem fizetünk fillérrel, s talán hamarosan már forinttal sem.

⁷ A *betyárok Buschräuber*rel való fordítása helyett lehetett volna egyszerűen *Räubert* írni, mint ahogy a *pusztai betyár* (1/10) is inkább *Pusstaräuber* vagy egyszerűen *Räuber* mint *Buschräuber* (12). A *betyár* különböző fordításaihoz vö. Lossau 1993: 141kk. (pl. leginkább *Räuber*, esetleg *Strolch*, *Vagabund* oder eben *Betjâr*). (A *porcelánbetyár* nyilvánvalóan a *betyár* fordítási nehézsége miatt lesz *Porzellanlîpizzaner* – vö. 1/46, ill. ném. 50.)

⁸ A *borravalónak* van megfelelője a németben: *Trinkgeld*, de az nem szerepel frazeológiai komponensként.

⁹ Valló (1998: 120) az adaptáció fordítási műveletét **kiváltásnak** nevezi, s azt a műveletet érti rajta, »amikor a fordító a forrásnyelvi reáliát a célnyelvben jobban ismert hasonló funkciójú elemmel helyettesíti, „váltja ki”«.

Klaudy (1997: 151kk.) **teljes átalakításról** beszél, melynek „leggyakoribb oka, hogy a célnyelvi olvasó eltérő szokásai, háttérismeretei miatt pragmatikai adaptációra van szükség” (Klaudy i.m. 152). Példaként többek között a gyermekjátékok célnyelvi megfelelőikkel való felcserélését hozza, de itt említi meg a frazeologizmusokat is.

¹⁰ A szituáció: Garaczi igazgatói intővel a zsebében várja haza szüleit, miután csúzlival megsebesített egy titkárnőt. Hosszú csatangolás után szánta rá magát a hazame-netelre, s most fél az ismert atyai szigortól, a veréstől. A szülők azonban sokáig nem jönnek („Elvesztek a szüleim. Kezdtém megnyugodni.” – 2/131), a szakszervezeti klubban múlatják az időt, „szakiznak”. Már késő este van, amikor felhívják a gyereket otthon, hogy hol a vacsora, feküdjön le stb. A szülők tehát szórakoznak, ahelyett, hogy otthon lennének a gyerekekkel. Tehát ők is bűnösök. Ilyen esetben használjuk a *vaj van a fején vkinek* frazeologizmust, melynek a jelentése tehát: ’bűnös, vétkes vmiben’ (vö. Forgács T. 2003: 779). A szövegben szereplő frazeologizmus ennek és egy másik frazeologizmusnak a kontaminációjával keletkezett: *van vmi a füle mögött*, ami azt jelenti: ’takargat, (el)kendőz vmit; vmi titkolni, rejtgetni valója van’ (vö. Forgács T. i.m. 779). A magyar szövegben szereplő kontaminált alak jelentése az elsőként említett frazeologizmus jelentését evokálja. A német frazeologizmus jelentése azonban ennek semmi-

képpen nem felel meg: a *mit allen Wassern gewaschen sein* ugyanis azt jelenti: 'sehr gerissen sein, alle Tricks kennen' (vö. Duden 1992: 785), azaz 'nagyon leleményes, minden trükköt ismerő', ami a magyarban inkább annak felel meg, hogy *minden hájjal megkent* = 1. 'nagyon ravasz, agyafürt, rafinált', ill. 2. 'tapasztalt, rutinos' (vö. Forgács T. i.m. 245). A szövegkörnyezetbe jobban illett volna a következő német frazeologizmus: *Dreck am Stecken haben* = 'nicht integer sein, sich etwas haben zuschulden kommen lassen' (vö. Duden 1992: 157k.), azaz 'nem szeplőtlen, nem ártatlan'.

¹¹ A Kádár-kép metamorfózisairól vö. Litván György 2000. *Rubicon* 11. évf.6. szám, 100.

Irodalom

- Barchudarov, L. S. 1979. *Sprache und Übersetzung. Probleme der allgemeinen und speziellen Übersetzungstheorie*. Moskau/Leipzig: Verlag Progreß.
- Bödeker, B., Freese, K. 1987. Die Übersetzung von Realienbezeichnungen bei literarischen Texten: Eine Prototypologie. In: *Text-context. Translation. Theorie-Didaktik-Praxis*. Sonderdruck 2/3. Heidelberg: TextconText-Verlag.
- Bónus T. 2002. *Garaczi László*. Pozsony: Kalligram Kiadó.
- Duden 1992 = *Der Duden in 12 Bänden*; Bd. 11: *Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten. Wörterbuch der deutschen Idiomatik*. Hrsg. und bearb. von Günther Drosdowski und Werner Scholze-Stubenrecht. Mannheim/Wien/Zürich: Dudenverlag.
- DUW 1989 = *Duden Deutsches Universalwörterbuch*. Hrsg. und bearb. vom Wiss. Rat u. d. Mitarb. d. Dudenred. unter Leitung von Günther Drosdowski. Mannheim/Wien/Zürich: Dudenverlag, ²1989.
- Forgács E. 2002. A reáliák fordítási nehézségeiről szépirodalmi szövegekben. Magyar-német kontrasztív vizsgálat. *Fordítástudomány* IV. évf. 2. szám, 63–82.
- Forgács T. 2003. *Magyar szólások és közmondások szótára. Mai nyelvünk állandósult szókapcsolatai példákkal szemléltetve*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Goodenough, W. H. 1964. Cultural Anthropology and Linguistics. In: Hymes, Dell (ed.) *Language in Culture and Society. A reader in Linguistics and Anthropology*. New York: Harper & Row. 36. Magyarul In: Wardaugh, R. (1995): *Szociolingvisztika*. Budapest: Osiris, 192.
- Klaudy K. ³1997. *A fordítás elmélete és gyakorlata. Angol, német, francia, orosz fordítás-technikai példatárral*. Budapest: Scholastica.
- Klaudy K. 1999. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Koller, W. ⁴1992. *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg/Wiesbaden: Quelle & Meyer Verlag.
- Lendvai E. 1986. *A „lefordíthatatlan elem” megfeleltetési lehetőségei*. Kandidátusi értekezés. Kézirat. Pécs: JPTE.
- Lossau, N. 1993. *Die deutschen Petöfi-Übersetzungen. Ungarische Realienbezeichnungen im sprachlich-kulturellen Vergleich*. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Valló Zs. 1998. A reáliák és fordítói stratégiák a drámafordításban. In: *Modern Nyelvoktatás*. 3. évf. 2–3, 115–124.
- Valló Zs. 2000. A fordítás pragmatikai dimenziói és a kulturális reáliák. In: *Fordítástudomány*. 2. évf. 1. szám, 34–49.
- Vlahov, S. I., Florin, S. 1980. *Непереводимое в переводе*. Москва: Международные Отношения.

Források

- Garaczi L. 1995. *Mintha élnél. Egy lemúr vallomásai 1.* Pécs: Jelenkor Kiadó.
 Garaczi L. 1998. *Pompásan buszozunk! Egy lemúr vallomásai 2.* Pécs: Jelenkor Kiadó.
 Garaczi L. 1999. *Was wir hier als schön empfinden. Bekenntnisse eines Lemuren I.* In: Die wunderbare Busfahrt. Bekenntnisse eines Lemuren. Aus dem Ungarischen von Andrea Seidler und Pál Deréky. Graz: Literaturverlag Droschl.
 Garaczi L. 1999. *Beinhartes Schönwetter. Bekenntnisse eines Lemuren II.* Aus dem Ungarischen von Andrea Seidler und Pál Deréky. In: uo.

A SZERKESZTŐSÉGBE BEÉRKEZETT KÖNYVEK

A szerkesztőség továbbra is szívesen fogad recenziós példányokat a F/T kutatás területén megjelent legújabb könyvekből, és várja a jelentkezőket az alábbi könyvek ismertetésére

2004

Gerevich-Kopteff Éva: Madách Az ember tragédiája és finn fordítása a nemzeti kultúrák, az irodalmi recepció és a fordításelmélet tükrében. Helsinki: Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos. 2004. 394 pp. ISBN 952-51-50-70-4

Beverly Adab, Cristina Valdés (guest editors): Key Deabates in the Translation of Advertising Material. Special Issue. *The Translator* Vol.10. No.2. Manchester: St. Jerome. 2004. 161-374 pp. ISBN 1355-6509

Anna Mauranen, Pekka Kujamaki: *Translation Universals. Do they Exist?* Benjamins Translation Library 48. Amsterdam: Benjamins. 2004. 224 pp. ISBN 90272 1654

2003

Kinga Klaudy: *Languages in Translation. Lectures on the Theory, Teaching and Practice of Translation.* With illustrations in English, French, German, Russian and Hungarian. Budapest: Scholastica. 2003. 473 pp. ISBN 963 206 839 4

2002

Maria Tymoczko, Gentzler Edwin (ed.) *Translation and Power.* Amherst and Boston: University of Massachussets Press. 2002. 244 pp. ISBN I-55849-359-X

Krisztina Károly: *Lexical Repetition in Text. A Study of the Text-Organizing Function of Lexical Repetition in Foreign Language Argumentative Discourse.* Frankfurt/M: Peter Lang. 2002. 154 pp. US-ISBN 0-8204-5486-9

Emma Wagner, Svend Bech and Jesús M. Martínez: *Translating for the European Union Institutions.* Manchester: St. Jerome. 2002. 150 pp. ISBN 1-900650-48-7

Jenny Williams, Andrew Chesterman: *The Map. A Beginner's Guide to Doing Research in Translation Studies.* Manchester: St Jerome. 2002. 140 pp. ISBN 1-900650-54-1

A recenzálandó könyveket az alábbi címre kérjük elküldeni:

A FORDÍTÁSTUDOMÁNY szerkesztősége
ELTE BTK Fordító- és Tolmácsképző Központ

1088 Budapest Múzeum krt. 4/F.

Klaudy Kinga főszerkesztő

Tel: 4116500/5894, Fax: 4855217 E-mail: kklaudy@ludens.elte.hu